

DEZINFORMACIJSKI NARATIVI U BIH I REGIJI

AUTORI/CE:

Tijana Cvjetićanin, Marija Ćosić, Darko Brkan, Emir Zulejhić, Nerma Šehović, Elma Murić, Alena Beširević, Rašid Krupalija, Mladen Lakić, Marija Manojlović

UREDNIKA:

Tijana Cvjetićanin

DIZAJN:

Dženana Haračić

IZDAVAČ:

Udruženje građana i građanki "Zašto ne"

SADRŽAJ

1. Metodologija
2. Analiza
 - a. Identifikacija dezinformacijskih narativa
 - b. Izvori dezinformacijskih narativa
3. Dominantni dezinformacijski narativi o ruskoj invaziji na Ukrajinu
 - a. Pregled dominantnih narativa
 - i) "Invazija na Ukrajinu je rat koji vodi Zapad"
 - ii) "Nepobjediva ruska vojska"
 - iii) "Ukrajina je genocidna nacistička država"
 - iv) "Ukrajina je prijetnja svojim nuklearnim/biološkim oružjem"
 - v) "Zapadne sankcije samo štete Zapadu"
 - vi) "Zapadni mediji šire lažne vijesti o ratu"
4. Evolucija dezinformacijskih narativa i ratne propagande
 - a. Negiranje invazije na Ukrajinu
 - b. Početak invazije: rani trijumfalistički diskurs
 - c. "Whataboutism": Relativizacija agresije kao posljednjeg sredstva
5. Zaključak

Ovaj izvještaj pruža uvid u najistaknutije dezinformacijske narative koje je identificirala fact-checking platforma “Raskrinkavanje” u 2022. godini.¹ Ovi narativi su uglavnom kružili medijima i društvenim mrežama u Bosni i Hercegovini, ali su bili prisutni i u susjednim zemljama koje pripadaju istom jezičnom području u regiji jugoistočne Evrope.²

Ključni izrazi u ovom izvještaju koriste se u sljedećim značenjima:

- Pod **dezinformacijom** se podrazumijeva netačna informacija objavljena s ciljem obmanjivanja ili dovođenja u zabludu i koja može imati štetne posljedice.³
- **Narativ** je pojam posuđen iz književnosti, gdje označava priču, odnosno pripovijedanje. Izraz se također koristi u značenju “određenog načina objašnjavanja ili razumijevanja događaja”.⁴
- **Propaganda** se definira kao “širenje informacija — činjenica, argumenata, glasina, poluistina ili laži — da bi se uticalo na javno mnijenje”.⁵ Iako se nužno ne temelji na neistinama, uglavnom se podrazumijeva da se u propagandnim narativima koriste i netačne ili obmanjujuće tvrdnje kako bi se postigao željeni učinak, tj. uticalo na mišljenje ciljane publike.
- **Dezinformacijski narativ** u ovom je izvještaju shvaćen kao narativ koji se prvenstveno temelji na netačnim tvrdnjama i koristi dezinformacije za stvaranje slike o određenim događajima ili kreiranje određenih pogleda na svijet. Preciznije, riječ je o građenju predstava o određenim događajima ili fenomenima kroz kontinuirano korištenje sličnih netačnih tvrdnji koje se pozivaju jedna na drugu, nude isti pogled na događaje ili pojave i imaju dugotrajniji učinak od samo jednog ciklusa vijesti. Dezinformacijski narativi su slični, ali ne i identični propagandi, i pojavljuju se kao “gradivni elementi” širih propagandnih narativa.

¹ Vidjeti više: *O Raskrinkavanju*.

² Za detaljan prikaz metodologije Raskrinkavanja vidjeti: Tijana Cvjetičanin, Darko Brkan, Emir Zulejhić, Biljana Livančić-Milić, “*Dezinformacije u online sferi – slučaj BiH*”, UG “Zašto ne”, 2019, str. 89.

³ “*Dezinformacije u online sferi – slučaj BiH*”, str. 11.

⁴ Definicija, *Cambridge Dictionary*.

⁵ Definicija, *Encyclopaedia Britannica*.

METODOLOGIJA

Raskrinkavanje provjerava činjenice u medijskim člancima, objavama na društvenim mrežama i drugim objavama koje kruže informacijskim prostorom u BiH i regiji. Tvrdnje za provjeru se biraju na temelju različitih “signala“, kao što su pitanja ili sugestije čitatelja/ki, raširenost na društvenim mrežama, aktuelnost, potencijal da nanesu štetu i javni interes. Iako se primarno koncentrira na izvore i teme relevantne za BiH, metodologija platforme je takva da usmjerava fokus na cijelo bosansko/srpsko/hrvatsko/crnogorsko jezično područje. Metodologija Raskrinkavanja od samog početka uključuje “identifikaciju izvora (prvo pojavljivanje dezinformacije) kao i praćenje svih iteracija te dezinformacije u drugim medijima (redistribucija - prenošenje dezinformacija)”⁶ za svaku tvrdnju koja se provjerava i ocjenjuje. Budući da se dezinformacije često šire preko granica četiri zemlje koje dijele isti jezik, praćenje i ocjenjivanje svih prenošenja svake tvrdnje koju Raskrinkavanje provjerava često dovodi do izvora ili prenosioca dezinformacija iz drugih zemalja u regiji.

Dezinformacijski narativi predstavljeni u ovom izvještaju identificirani su analizom svih fact-checking analiza objavljenih u razdoblju od 1. januara 2022. do 7. oktobra 2022. godine.

Fact-checking analize grupisane su u dezinformacijske narative u odnosu na to šta je bila tema ocijenjenih dezinformacija. Jedna fact-checking analiza može se naći u više narativa, ovisno o broju i temama tvrdnji koje su u njoj ocijenjene. Nakon što su tvrdnje i članci kategorizirani u dezinformacijske narative, obavljena je kvantitativna analiza kako bi se utvrdila rasprostranjenost svakog identificiranog narativa.

Narativi su zatim analizirani kako bi se utvrdila njihova šira relevantnost u javnom diskursu. To je utvrđeno kroz broj i vrstu izvora koji su promovirali svaki od narativa, to jest objavili dezinformacije koje pripadaju određenom narativu. Veći broj i značajnija institucionalna pozicija izvora tretirani su kao pokazatelji veće relevantnosti narativa.

⁶ Tijana Cvjetičanin, Darko Brkan, Emir Zulejhić, Biljana Livančić-Milić, “*Dezinformacije u online sferi – slučaj BiH*”, UG “Zašto ne”, 2019, str. 90.

Na primjer, narativi koje promoviraju javni mediji ili novinske agencije rangirani su najviše, dok su anonimni portali ili objave na društvenim mrežama rangirani najniže.

Na kraju, svaki narativ je dodatno rangiran u odnosu na usmjerenost tema koje obuhvata. Narativi koji se istovremeno odnose na lokalno, regionalno i globalno relevantne teme ocijenjeni su najvišom ocjenom (5); narativi koji su značajni za samo dva (od ova tri) nivoa, ocijenjeni su srednjom ocjenom (3), a najnižu ocjenu dobili su narativi relevantni samo za jedan ili nijedan od ovih nivoa.

Ovi su koraci korišteni za identifikaciju šest najrelevantnijih dezinformacijskih narativa u odabranom razdoblju. Svih šest su povezani sa ruskom invazijom na Ukrajinu, što odražava globalni značaj ove teme i medijsko interesovanje za nju, ali i količinu dezinformacija koje su o njoj objavljene u posmatranom vremenskom periodu.

Nakon što su identificirani najrelevantniji narativi, svaki je detaljno predstavljen u serijalu od šest analiza objavljenih na stranici Raskrinkavanja.⁷

Svaka analiza pruža ključne informacije o glavnim tvrdnjama i dezinformacijama koje se šire unutar tih narativa, fact-checking analize u kojima su opisane i ocijenjene, kao i detaljnije informacije o političkom, društvenom ili istorijskom kontekstu relevantnom za stvaranje takvih narativa.

⁷ Marija Ćosić i Tijana Cvjetičanin, "*Serijal Raskrinkavanje: Narativi o invaziji na Ukrajinu*", Raskrinkavanje, 26. januar 2023.

Nerma Šehović i Marija Ćosić "*Fiktivni narativ o Zapadu kao krivcu za rat u Ukrajini*", Raskrinkavanje, 6. februar 2023.

Alena Beširević i Rašid Krupalija "*Veličanje Rusije i njene vojne moći kao propagandno sredstvo u ratu protiv Ukrajine*", Raskrinkavanje, 8. februar 2023.

Elma Murić, Alena Beširević i Tijana Cvjetičanin "*Čemu služi priča o Ukrajini kao nacističkoj državi?*", Raskrinkavanje, 13. februar 2023.

Tijana Cvjetičanin i Mladen Lakić "*Nuklearno i biološko oružje u Ukrajini: Propaganda i činjenice*", Raskrinkavanje, 14. februar 2023.

Darko Brkan i Marija Ćosić "*Kako i na koga utiču sankcije koje je Zapad uveo Rusiji?*", Raskrinkavanje, 20. februar 2023.

Marija Manojlović, "*Lažiranje lažnih vijesti? Da, dobro ste pročitali*", Raskrinkavanje, 20. februar 2023.

ANALIZA

Identifikacija dezinformacijskih narativa

U vremenskom razdoblju od 1. januara do 7. oktobra 2022. godine, Raskrinkavanje je objavilo 480 analiza, ocjenjujući dezinformacije objavljene u 4.512 medijskih članaka i objava na društvenim mrežama.⁸ Na temelju gore predstavljene metodologije, identificirana su ukupno 22 šira dezinformacijska narativa, prisutna u 282 analize i u 2.501 objavi ocijenjenoj tokom ovih devet mjeseci. Preostalih 198 analiza i 2.011 ocijenjenih objava sadržavalo je tvrdnje koje se ne mogu klasificirati kao dio bilo kojeg specifičnog narativa.⁹

Antivakcinacijski narativ, posebno vezan uz imunizaciju protiv Covid-19, bio je najzastupljeniji kada je u pitanju broj fact-checking analiza. Ovaj se narativ pojavljuje u 52 analize objavljene u prvih devet mjeseci 2022. godine. Dezinformacijske “kampanje” protiv Covid-19 vakcina, u kojima se plasiraju razne netačne tvrdnje o sigurnosti i učinkovitosti vakcina, dominiraju online prostorom u regiji od 2020. godine¹⁰ i jasno je da su ostale prisutne do danas.

Sljedeća četiri najčešća dezinformacijska narativa povezana su s invazijom Ruske Federacije na Ukrajinu koja je započela 24. februara.¹¹ To su: narativ koji veliča rusku vojnu moć i vodstvo Vladimira Putina (33 analize), narativ koji Ukrajinu prikazuje kao genocidnu i/ili nacističku državu (32), prikaz Zapada kao krivca za rusku invaziju na Ukrajinu (24) i optuživanje Ukrajine za korištenje nuklearnog i biološkog oružja protiv Rusije, ili za planiranje takvih napada (21).

⁸ Medijski članci i objave sa društvenih mreža se u daljem tekstu označavaju zbirno kao “objave”.

⁹ Na primjer, Raskrinkavanje je objavilo 21 analizu sa provjerom netačnih ili obmanjujućih tvrdnji, koje dolaze iz 159 objava, a odnose se na Opće izbore održane u BiH 2022. godine.

Dezinformacije ocijenjene u ovim analizama, međutim, ne predstavljaju “narativ” same po sebi, iako se odnose na isti događaj, to jest na izbore. Ove tvrdnje pokrivaju niz različitih tema i ne kreiraju nikakav specifičan ili koherentan okvir za razumijevanje tog događaja, te stoga nisu posmatrane kao jedan narativ.

¹⁰ Tijana Cvjetičanin (ed.) et al, *Disinformation during Covid-19 pandemic*,

Friedrich-Naumann-Stiftung für die Freiheit Bosnien-Herzegowina, Sarajevo, 2020.

¹¹ Dezinformacijski narativi o ruskoj invaziji na Ukrajinu prvi su put identificirani u analizi koju je objavila je regionalna mreža za provjeru činjenica SEE Check. Analiza daje pregled dezinformacija povezanih s Ukrajinom koje su kružile zemljama u regiji tokom prvih 150 dana rata. Ovaj izvještaj se, u tom smislu, nadovezuje na definicije i opise prvi put navedene u analizi SEE Check mreže (Vidjeti: Darwin Murić, Emir Zulejhić, Ivana Živković, Milovan Nikolić i Vesna Radojević, “*Globalni narativi i lokalni akteri: 150 dana rata u Ukrajini i preko 1.500 dezinformacija u regiji*”, SEE Check, juli 2022.).

Kada se promatra broj objava koje su ocijenjene u analizama, najzastupljeniji pojedinačni narativi, koji se pojavljuju 262 ocijenjene objave, su narativ o “biolaboratorijama” i/ii nuklearnom oružju u Ukrajini, te narativ o “prirodnim lijekovima“ kao učinkovitijim od naučno utemeljene medicine. Antivakcinacijski narativ, koji je najčešće ocjenjivan, sedmi je po zastupljenosti sa 174 ocijenjene objave. Od šest narativa koji imaju više od 200 ocijenjenih objava, četiri su povezana s invazijom na Ukrajinu. U svim ovim narativima prisutne su poruke ruske državne propagande o ratu.

Tema / narativ	Broj ocijenjenih objava
Ukrajina i zapadne zemlje optužene za razvoj i/ili planiranje napada biološkim, hemijskim i nuklearnim oružjem	262
Pseudomedicinski lijekovi	262
Lažni lijekovi protiv raka	254
Veličanje ruske vojne moći i vodstva Vladimira Putina	244
Prikazivanje Zapada kao krivca za rat u Ukrajini	240
Prikaz Ukrajine kao genocidne i/ili nacističke države, poricanje njene državnosti	225
Antivakcinacija (Covid-19)	174
Antizapadne teorije zavjere u lokalnom kontekstu	172
Izbori* ¹²	159

¹² Dezinformacije o izborima ne tretiraju se kao narativ, već se pojavljuju kao značajna skupina objava fokusiranih na istu temu.

Posljedice sankcija protiv Rusije za Evropu	122
Teorije zavjere o "Velikom resetu" i "Novom svjetskom poretku"	97
Legitimitet i legalitet OHR-a i Christiana Schmidta	94
Proukrajinske dezinformacije ¹³	77
"Lažne vijesti Zapada" o Ukrajini	49
Moralna dekadencija Zapada	42
Trovanje populacije (otrovna hrana, "kemtreljs")	30
Autoritarne "obećane zemlje"	25
"Uklapanje" invazije na Ukrajinu u narative popularnih teorija zavjere ¹⁴	24
Poricanje klimatskih promjena	18
Antivakcinacija (općenito)	16
Teorije zavjere o tehnologiji (5G, geoinženjering)	11
Covid-19, majmunske boginje, teorije zavjere o "plandemiji"	10

¹³ Ovaj narativ je u ranijim istraživanjima opisan kao onaj koji "uglavnom služi širenju neutemeljenih priča o herojstvu ukrajinske vojske i civila. Najveća razlika u odnosu na proruskim dezinformacijski diskurs je što je ovakvih vijesti puno manje, nisu toliko viralne, nemaju zvaničnike/ce i institucije kao izvore, niti imaju širok raspon tema za razliku od ruskih propagandnih narativa". (*Globalni narativi i lokalni akteri: 150 dana rata u Ukrajini i preko 1.500 dezinformacija u regiji*, str. 12).

¹⁴ U ranijim istraživanjima ovaj je narativ opisano kao skup dezinformacija u kojima se invazija na Ukrajinu prikazuje kao dio "zavjera" poput "Novog svjetskog poretka", "Velikog reseta" i različitih QAnon teorija zavjere (*Ibid*, str. 13).

Postoji ukupno osam pojedinačnih narativa povezanih s invazijom na Ukrajinu, od kojih se većina oslanja na narative prethodno identificirane u analizi SEE Check mreže.¹⁵ Od ovih osam narativa, u sedam se ponavljaju zvanični narativi i ratna propaganda Ruske Federacije o invaziji na Ukrajinu. Samo jedan narativ sadrži pro-ukrajinske tvrdnje, uglavnom priče o herojima iz vremena rata (na primjer, poznati “mitski” pilot nazvan “Duh Kijeva”) namijenjene podizanju morala. Kada se uzmu zajedno, narativi o Ukrajini predstavljaju najveću narativnu grupu u uzorku.

Kada se na svi kriteriji definirani metodologijom (prisutnost u uzorku, institucionalna težina izvora, nivo usmjerenosti) primijene na pojedinačne narative, šest dezinformacijskih narativa, koji su povezani sa ratom u Ukrajini, pojavljuju se kao dominantni u 2022. godini:

- Ukrajina i zapadne zemlje optužene za razvoj i/ili planiranje napada biološkim, hemijskim i nuklearnim oružjem
- Veličanje ruske vojne moći i vodstva Vladimira Putina
- Prikaz Zapada kao krivca za rat u Ukrajini
- Prikaz Ukrajine kao genocidne i/ili nacističke države, poricanje njene državnosti
- Posljedice sankcija protiv Rusije za Evropu
- “Lažne vijesti Zapada” o Ukrajini

¹⁴ Darvin Murić, Emir Zulejhić, Ivana Živković, Milovan Nikolić i Vesna Radojević, “*Globalni narativi i lokalni akteri: 150 dana rata u Ukrajini i preko 1.500 dezinformacija u regiji*”, SEE Check, juli 2022.

Izvori dezinformacijskih narativa

Objave koje su ocijenjene tokom 2022. godine i koje su sadržale dezinformacijske narative, našle su se u ukupno 766 medija i izvora na društvenim mrežama. Kada je riječ o šest najdominantnijih narativa o ratu u Ukrajini, najčešći izvor dezinformacijskih narativa, pored društvenih mreža, predstavljaju mediji iz Srbije. Među 10 najčešće ocijenjenih izvora¹⁶ (isključujući društvene mreže Facebook i Twitter, koje se zajedno pojavljuju kao najčešći izvori), njih devet je iz Srbije, uključujući i ruski državni medij Sputnik sa sjedištem u Beogradu. Samo jedan medij na ovoj listi (IN4S) nalazi se u Crnoj Gori, a među njima nema nijednog sa sjedištem u BiH.

Medij	Broj fact-checking analiza
Alo	24
Informer	23
Novosti	21
Srbin	20
Sputnik Srbija	19
Srbija danas (.com)	15
Webtribune	11
24 sedam	11
IN4S	10
B92	10

¹⁶ Termin "izvor" ovdje se koristi za označavanje bilo koje medijske kuće ili naloga na društvenim mrežama na kojem je objavljena ocijenjena tvrdnja, a ne u smislu izvornog/prvog izvora ocijenjene tvrdnje.

Izvori iz BiH se generalno pojavljuju u znatno manjem broju. Niti jedan medij iz Bosne i Hercegovine nije više od sedam puta ocijenjen za dezinformacije vezane uz invaziju na Ukrajinu. Mediji čiji je sadržaj Raskrinkavanje provjerilo više od tri puta su sljedeći:

Medij	Broj provjerenih analiza
Glas Srpske	7
Istok.rs	6
Cafe	6
Alternativna televizija	6
Vijesti Srpske	5
Prijedor 24h	5
Alo online	5
Srpska info	4
RTRS	4
Radio Sarajevo	4
Novi	4
N1	4
Klix	4
Iskra	4
Ilidža grad	4
BL Portal	4

DOMINANTNI DEZINFORMACIJSKI NARATIVI O RUSKOJ INVAZIJI NA UKRAJINU

Kao što se vidi iz podataka, dva najšira dezinformacijska narativa u promatranom vremenskom razdoblju bila su fokusirana na rusku invaziju na Ukrajinu i vaccine protiv Covid-19. Teorije zavjere o “Novom svjetskom poretku”, “kemtrejls”, 5G tehnologiji te razni pseudonaučni narativi o “alternativnoj medicini” ili poricanju klimatskih promjena, također se pojavljuju u uzorku, ali u manjoj mjeri.

Antivakcinacijski narativ prisutan je od prve godine pandemije i nemilosrdno su ga “reciklirali” razni “zavjerološki” izvori, ponajviše oni aktivni na društvenim mrežama. Međutim, narativi o Ukrajini i povezanim geopolitičkim implikacijama bili su još viralniji u kraćem vremenskom rasponu, s obzirom na to da je invazija započela krajem februara 2022. Njih, štaviše, nisu širile samo stranice i profili na društvenim mrežama posvećeni isključivo teorijama zavjere, već i javni emiteri i novinske agencije, kao i mainstream mediji, posebno oni sa sjedištem u Srbiji¹⁷ i, unutar BiH, u Republici Srpskoj.

Nekoliko je faktora doprinijelo posebno snažnom širenju ovih narativa u BiH i regiji. Rusija uživa značajnu političku podršku u BiH i regiji,¹⁸ uključujući otvorenu podršku različitih regionalnih političkih aktera njenim vanjskopolitičkim ciljevima, kao i zvanične stavove Vlade Republike Srpske¹⁹ koja kontinuirano pokazuje otpor prema bilo kakvim diplomatskim ili ekonomskim mjerama koje su uspostavljene protiv Rusije nakon što je pokrenula invaziju na Ukrajinu.²⁰ Decenijama stare političke, ekonomske i religijske veze koje je Rusija gradila s Bosnom i Hercegovinom i zemljama u regiji, naročito jake u antizapadnim krugovima, kroz isticanje zajedničkog slovenskog porijekla, rezultirale su snažnim odjekom ruske propagande na ovim prostorima nakon invazije na Ukrajinu.

¹⁷ Marija Vučić, Milica Ljubičić, Vesna Radojević, “*Analiza 4.000 tekstova domaćih medija o ratu u Ukrajini: Dominacija proruskog narativa*”, Raskrinkavanje.rs, 31. oktobar 2022.

¹⁸ Reuf Bajrović, Richard Kraemer, Emir Suljagić, “*Bosnia on the Russian Chopping Block: The Potential for Violence and Steps to Prevent It*”, Institut za vanjskopolitička istraživanja, 2018.

¹⁹ “*Entitetski parlament RS ugostit će ruskog ambasadora i razgovarati o odnosima u svijetu*”, N1 BiH, 2022.

²⁰ Vidjeti: *European Commission, Bosnia and Herzegovina 2022 Report Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: 2022 Communication on EU Enlargement policy*, Brisel, 12. oktobar 2022, str. 3, 4, 32, 116.

Štaviše, mreža medijskih kuća i novinskih agencija, koja uključuje ruski državni medij Sputnik i lokalne istomišljenike, već je prepoznata kao izvor najveće količine i nesumnjivo najuticajnijih političkih i geopolitičkih dezinformacija u regiji jugoistočne Evrope.²¹ Čim je započela invazija Rusije na Ukrajinu, ova se mreža pokazala spremnom za širenje i promociju zvaničnih stajališta Ruske Federacije, koja se uveliko oslanjaju na dezinformacijske narative.

Još jedan faktor koji je nesumnjivo doprinio viralnosti ovih narativa je uticaj pandemije Covid-19. Tokom pandemije, formirala se cijela nova generacija videoinfluencera, “gurua” na društvenim medijima i sličnih izvora koji su koristili sve dostupne alate i metode za širenje dezinformacija o pandemiji. S izbijanjem rata u Evropi, mnogi od njih su se prilagodili sljedećoj velikoj temi i nastavili objavljivati teorije zavjere na način koji ih je učinio popularnim tokom pandemije. “Infodemija” je također generalno povećala podložnost teorijama zavjere i dezinformacijama,²² stvarajući još plodnije tlo za širenje propagande o invaziji na Ukrajinu.

²¹ Tijana Cvjetičanin, Darko Brkan, Emir Zulejhić, Biljana Livančić-Milić, “*Dezinformacije u online sferi - Slučaj BiH*”, UG “Zašto ne”, 2019.

²² Amar Karađuz, Tijana Cvjetičanin, Marija Ćosić, Semir Džebo, Rašid Krupalija, Maida Salkanović, Nerma Šehović, “*Borba protiv dezinformacijskih narativa i mapiranje teorija zavjere: Slučaj BiH*”, UG “Zašto ne”, 2022.

Pregled dominantnih narativa

U serijalu objavljenom u januaru i februaru 2023. godine, tim Raskrinkavanja dao je detaljan pregled šest dominantnih narativa o ratu u Ukrajini koji su identifikovani tokom 2022. godine kroz fact-checking rad ove platforme.

Polazna tačka za većinu tema prisutnih u ovim narativima bili su govori Vladimira Putina uoči invazije,²³ u kojima je sažeta i intenzivirana propaganda prisutna od 2014. godine, kada je Rusija prvi put napala Ukrajinu i anektirala dijelove njene teritorije. Ti su govori poslužili kao obrazac za većinu, ako ne i sve, narative koje će uslijediti u narednim mjesecima, a koje su promovirali ruski dužnosnici/e, mediji u Rusiji pod državnom kontrolom i njihove ekspoziture i/ili simpatizeri u drugim zemljama, uključujući i one u regiji jugoistočne Evrope.

Ovdje ćemo predstaviti kratak sažetak šest narativa koji su identifikovani kao najprominentniji u uzorku korištenom za ovu analizu.

²³ “*Transcript: Vladimir Putin’s Televised Address on Ukraine*”, Bloomberg News; 24. februar 2022; Billy Perrigo, “*How Putin’s Denial of Ukraine’s Statehood Rewrites History*”, Time, 22. februar 2022; W.J. Hennigan, “*Fear Of War Grips Europe As Russia Orders Troops Into Ukraine*”, Time, 21. februar 2022.

1. "Invazija na Ukrajinu je rat koji vodi Zapad"

Jedan od najčešćih dezinformacijskih narativa odnosi se na navodnu ulogu Zapada u ratu u Ukrajini, gdje se ruska agresija prikazuje kao potaknuta ili željena od strane zemalja NATO-a/EU, dok se ukrajinska samoodbrana tretira kao čin agresije protiv Rusije.²⁴ Ukrajina je prikazana kao američka ili zapadna "marioneta". U nekim slučajevima, prikazana je kao žrtveni jarac koji je izmanipulisan da vodi "proxy" rat protiv Rusije; u drugima se, pak, tvrdi da NATO ili SAD aktivno učestvuju u ratu, održavaju vojne baze ili imaju vojne snage na terenu u Ukrajini.

Ovaj narativ počiva na decenijama starom političkom mitu o tome da je NATO prekršio obećanje navodno dato SSSR-u na kraju Hladnog rata, da se neće "širiti na Istok". Na temelju ove premise, postupci Rusije predstavljaju se kao samoodbrana od pokušaja NATO-a da "opkoli" Rusiju primanjem susjednih zemalja u Savez.

Ovaj je narativ identificiran u 240 objava, koje su ocijenjene u 24 analize. Većina je ocijenjena kao lažna vijest, što znači da su tvrdnje koje se koriste u ovom narativu često u potpunosti izmišljene.

²⁴ Detaljna analiza je dostupna na: Marija Ćosić i Nerma Šehović, "*Fiktivni narativ o Zapadu kao krivcu za rat u Ukrajini*", Raskrinkavanje, 6. februar 2023.

2. "Nepobjediva ruska vojska"

Narativ koji veliča snagu ruske vojske pod Putinovim vodstvom uglavnom se bazirao na netačnim ili pogrešnim tvrdnjama kojima su se preuveličavale, pogrešno predstavljale ili čak u potpunosti izmišljali ruski vojni uspjesi na početku invazije.²⁵ Istovremeno, a ponekad i paradoksalno, isti su izvori često poricali da je Rusija uopće uključena u rat (koji su nazivali "specijalnom vojnom operacijom", u skladu s Putinovim diskursom) i diskreditirali izvještaje o ratnim zločinima počinjenim u Ukrajini.

Ovaj je narativ identificiran u 244 objave, koje su ocijenjene u 33 analize. Više od polovine činile su lažne vijesti, a značajan broj sadržavao je mješavinu tačnih i netačnih informacija, to jest manipulativno predstavljanje stvarnih vijesti. Većina ocijenjenih sadržaja došla je s društvenih mreža, ali i iz nekih medija, uglavnom onih iz Srbije. Mediji iz BiH koji su objavili tvrdnje ocijenjene u sklopu ovog narativa su RTRS, Vijesti Srpske, Srpska info, Višegrad 365 i drugi.

²⁴ Detaljna analiza je dostupna na: Alena Beširević i Rašid Krupalija, "*Veličanje Rusije i njene vojne moći kao propagandno sredstvo u ratu protiv Ukrajine*", Raskrinkavanje, 8. februar 2023.

3. "Ukrajina je genocidna nacistička država"

Ruska ratna propaganda kontinuirano prikazuje ukrajinsku vladu kao "nacistički režim", podupirući te tvrdnje raznim, često prilično bizarnim, dezinformacijama o navodnom sveprisutnom isticanju nacističkih simbola u političkom i društvenom životu Ukrajine.²⁶

Ruski dužnosnici/e i državni mediji su intenzivno promovisali ovaj narativ. Izrazi "denacifikacija" i "demilitarizacija" dosljedno su korišteni za opisivanje invazije na Ukrajinu u zvaničnom diskursu ruske državne propagande i u vijestima koje su objavljivali proruski mediji u regiji. Ove tvrdnje često su uparene sa pričama o ratnim zločinima, ili čak genocidu nad ruskim stanovništvom, koji se pripisuju "nacističkom kijevskom režimu".

Ovaj narativ je identificiran u 225 objava, koje su ocijenjene u 33 analize. Većina ocijenjenih objava (164) sadržala je potpuno netačne tvrdnje, odnosno lažne vijesti, dok su ostale sadržale različite manipulacije i teorije zavjere. Izvori ovog narativa su uglavnom profili na društvenim mrežama i mediji iz Srbije, uključujući Sputnik, Novosti, Srbiju Danas, Informer, Krstaricu, Alo i Tanjug. U BiH su se takve tvrdnje mogle vidjeti na stranicama RTRS-a, Glasa Srpske i portala Prijedor 24h.

²⁵ Detaljna analiza je dostupna na: Elma Murić, Tijana Cvjetičanin, Alena Beširević, "Čemu služi priča o Ukrajini kao nacističkoj državi?", Raskrinkavanje, 13. februar 2023.

4. "Ukrajina je nuklearna/biološka prijetnja"

Tvrđenje da je Ukrajina na putu da razvije ili nabavi nuklearno oružje dio su narativa o ruskoj invaziji kao "preventivnoj" odbrani od Ukrajine kao vojne prijetnje.²⁷ U isto vrijeme, zapravo su ruski dužnosnici/e, uključujući Putina, više puta manje ili više prikriveno prijetili nuklearnim ratom.²⁸

Druga komponenta istog narativa bila je priča o "američkim biolaboratorijima" u Ukrajini. Ruska državna propaganda (kao i mnogi teoretičari/ke zavjere) iznosila je razne bizarne optužbe o navodnim biolaboratorijima. Tvrđenje da se u njima razvija biološko oružje koje bi pogađalo "ruski DNK" plasirala je, između ostalih, Ambasada Rusje Federacije u BiH. U posljednjoj verziji ovog narativa, rusko ministarstvo odbrane je tvrdilo da su laboratorije bile "umiješane u proizvodnju Covid-19".²⁹

Ovaj je narativ identificiran u 262 objave, koje su ocijenjene u 19 analiza. Ukupno 141 medij iz regiona objavio je barem jednu verziju ovih tvrdnji, u čemu su prednjačili srbijansko izdanje Sputnika i drugi mediji iz Srbije (Srbin info, Novosti, Alo, Vesti-online, Informer, Pravda itd.), dok su bh. mediji RTRS, SRNA, Alternativna televizija i Nezavisne novine također objavili barem jednu tvrdnju koja spada u ovaj narativ.

²⁷ Detaljna analiza dostupna na: Tijana Cvjetičanin, Mladen Lakić, "Nuklearno i biološko oružje u Ukrajini: Propaganda i činjenice", Raskrinkavanje, 14. februar 2023.

²⁸ Lyse Doucet, "Ukraine war: Putin not bluffing about nuclear weapons, EU says", BBC, 24. septembar 2022.

²⁹ SAD umešane u nastanak pandemije kovida; Sprovedeni eksperimenti sa HIV-om na ukrajinskim vojnicima", Sputnik, 30. januar 2023.

5. "Zapadne sankcije štete samo Zapadu"

Još jedan vrlo aktuelan narativ je onaj o sankcijama koje je Zapad uveo Rusiji sa početkom invazije.³⁰ Prema ovom narativu, sankcije nisu imale posebno negativan uticaj na Rusiju, a u nekim slučajevima čak se tvrdi da su ojačale rusku ekonomiju.

Dok podcjenjuje učinak sankcija na Rusiju, ovaj narativ istovremeno prenaglašava učinak njihovih posljedica na zemlje koje su ih uvele, prvenstveno one u Evropi. Tvrdnje o "ledenoj zimi" koju će Evropa doživjeti zbog nedostatka gasa i lažne vijesti o katastrofalnim nestašicama hrane korištene su kako bi se stvorio dojam o razornom "bumerang efektu" koji imaju ili će imati sankcije i ruske kontramjere.

Ovaj je narativ identificiran u 122 objave, koje su ocijenjene u šest analiza.

³⁰ Detaljna analiza dostupna na: Darko Brkan i Marija Ćosić, "*Kako i na koga utiču sankcije koje je Zapad uveo Rusiji?*", Raskrinkavanje, 20. februar 2023.

6. "Zapadni mediji šire lažne vijesti o ratu"

Ruski dužnosnici/e ratne izvještaje zapadnih i ukrajinskih medija kontinuirano predstavljaju kao "lažne vijesti" koje se plasiraju kako bi se Rusija neopravdano prikazala kao agresor na Ukrajinu.³¹ Ruski državni mediji, paradoksalno, nastavljaju optuživati zapadne medije (najčešće CNN, ili druge globalno prepoznatljive medije poput BBC-a) za ono što zapravo sami rade - širenje dezinformacija i propagande po nalogu svojih vlada.

Ovaj narativ vuče korijene iz Hladnog rata, ali je u devedesetim godinama prošlog vijeka bio posebno raširen u srbijanskim državnim medijima koji su, unutar vlastite ratne propagande, negirali odgovornost za ratne zločine, optužujući zapadne medije da su izmislili, ili čak "namještali" takve izvještaje. To je vjerojatno razlog što su određene instance ovog narativa izvorno kreirane na društvenim mrežama, na profilima iz Srbije, da bi se tek odatle proširile na ruske izvore - suprotno od uobičajenog smjera širenja dezinformacija u većini drugih narativa.

Ovaj je narativ identificiran u 47 objava, koje su ocijenjene u 10 analiza. Većinu njih (31) čine lažne vijesti objavljene na društvenim mrežama, dok se preostalih 16 pojavljuje u medijskim člancima.

³¹ Detaljna analiza dostupna na: Marija Manojlović, "*Lažiranje lažnih vijesti? Da, dobro ste pročitali*", Raskrinkavanje, 21. februar 2023.

EVOLUCIJA DEZINFORMACIJSKIH NARATIVA I RATNE PROPAGANDE

Pregled rasprostranjenosti i sadržaja dominantnih dezinformacijskih narativa pokazuje da je propaganda kojom se opravdava i/ili iskrivljeno predstavlja ruska invazija na Ukrajinu, intenzivna i istrajnu prisutna još od 24. februara 2022.³²

Glavne premise dezinformacijskih narativa uglavnom se oslanjaju na šire antizapadne narative koji su decenijama bili u fokusu ruske državne propagande. U medijskim i objavama na društvenim mrežama u regiji, može se vidjeti kako se dezinformacije kojima se grade takvi narativi, prepliću sa nekim od stavova i svjetonazora u BiH i regiji, uglavnom onih koji pripadaju političkoj desnici.

Dezinformacijski narativi koje je identifikovala jedna fact-checking stranica, ne mogu ispričati cijelu priču o širim propagandnim narativima koji se odnose na rat u Ukrajini. Ovdje ćemo ih, stoga, predstaviti u nešto širem kontekstu i u odnosu na hronologiju značajnih događaja neposredno prije i tokom invazije na Ukrajinu koja još traje.

³² Druga istraživanja pokazuju da je gotovo identičan sadržaj, koji proizlazi iz propagande koju sponzorira ruska država, prisutan i u drugim zemljama i regijama. Vidi: "[*Twelve myths about Russia's war in Ukraine exposed*](#)", EUvsDisinfo, 20. februar 2023.

Negiranje invazije na Ukrajinu

Uoči invazije, dok je rasla napetost zbog gomilanja ruskih trupa u blizini granice s Ukrajinom, ruski državni mediji, zvaničnici/e i komentatori/ce kako u Rusiji tako i u drugim zemljama, tvrdili/e su da Rusija ne planira napasti Ukrajinu. Informacije o pokretima ruske vojske otpisivane su kao “zapadne laži”, a upozorenja koja su dolazila iz zapadnih zemalja kao “rusofobija”.³³ Čak i u govoru od 24.2.2022, u kom je de facto objavio rat Ukrajini, Vladimir Putin je i dalje ostao pri tvrdnji o “zapadnim lažima”.³⁴

Nagovijestivši kakve će narative promovirati sljedećih mjeseci, srpski tabloidi odmah su stali na stranu Rusije, okrivili Zapad za podizanje tenzija, pa čak i objavili lažnu vijest da je “Ukrajina napala Rusiju”.³⁵ Čim ga je Putin upotrijebio u svom govoru 24. februara, izraz “specijalna vojna operacija” prihvatili su ovi i slični izvori iz regije, koristeći ga kako bi zaobišli činjenicu da Rusija napada suverenu državu.³⁶ Isto tako, upozorenja o ruskim ratnim planovima koja su dolazila od zapadnih zvaničnika/ca, kao i medijski izvještaji o tome, prikazivani su kao puki izrazi “rusofobije” u mnogim regionalnim medijskim izvorima koji indirektno podržavaju ili otvoreno promoviraju stavove ruskih zvaničnika/ca.³⁷ Zapadne zemlje su optuživane za širenje mržnje prema ruskom narodu, pa čak i za pokušaj uništavanja ruske kulture.³⁸

³³ “*Kako su zapadne laži dovele svet na ivicu sukoba*”, Sputnik, 22. februar 2022; “*Kolumna Srđe Trifkovića: „Ludilo rusofobije“ na Zapadu*”, Večernje novosti, 14. februar 2022; “*Rusija neće napasti Ukrajinu*”, RTRS, 16. februar 2022.

³⁴ “*‘No other option’: Excerpts of Putin’s speech declaring war*”, Al Jazeera, 24. februar 2022.

³⁵ Marija Vučić, “*Tabloidi u Srbiji na strani Rusije u njenom sukobu sa Ukrajinom*”, Raskrinkavanje.rs, 23. februar 2022.

³⁶ “*Nomen est omen: Kako mediji nazivaju rat u Ukrajini*”, Raskrinkavanje, 12. april 2022.

³⁷ “*Kolumna Srđe Trifkovića: „Ludilo rusofobije“ na Zapadu*”, Večernje novosti, 14. februar, 2022, “*Zaharova ljuta zbog papine izjave*”; Politika, 29. novembar 2022; Nataša Milosavljević, “*Zapad napravio stravični teatar u Ukrajini - pitanje je koliko će još biti jedinstveni*”, Sputnik, 12. februar 2023.

³⁸ Darko Tanasković, “*Mržnja prema Rusiji sužava svijest i uništava dušu čovječanstva*”, Borba, 14. mart 2022; Darko Pejović, “*Zapad nikada neće prihvatiti Rusiju kao ravnopravnog partnera*”, Politika, 11. septembar 2022; Nikola Belić, “*Zapad je sam porušio sve svoje vrednosti*”, Politika, 4. novembar 2022.

Putin je u svom govoru također ustvrdio da je “specijalna vojna operacija” neophodna kako bi se Rusija odbranila od prijetnje širenja NATO saveza. Naveo je da je potrebno “denacificirati” Ukrajinu jer, prema njegovim riječima, tom zemljom upravljaju neonacisti koji čine genocid u Donbasu i planiraju razviti nuklearno oružje. Dodao je da NATO podržava navodne ekstremiste u Ukrajini radi ostvarivanja vlastitih interesa, a zapadne zemlje optužio za laži, licemjerje i kršenje međunarodnog prava, pominjući bombardiranje Savezne Republike Jugoslavije i ratove u Iraku, Siriji i Libiji.

Sve su ove tene imale su snažan odjek u dezinformacijskim i propagandnim narativima koji su se širili u regiji jugoistočne Evrope i šire.

Početak invazije: Rani trijumfalistički diskurs

U okviru ruske propagande, napad na Ukrajinu predstavljen je kao njeno “oslobađanje” od tobožnjih nacista, fašista, desničarskih nacionalista i sličnih figura koje je izmislio Kremlj.³⁹ Ukrajinska vojska je pozvana da se preda,⁴⁰ a ukrajinsko odbijanje kapitulacije predstavljeno je kao odluka Zapada da “žrtvuje ukrajinski narod” kako bi, navodno, naštetila Rusiji.⁴¹ Veličanje ruskih vojnih i paravojnih jedinica, trijumfalističko navijanje za pobjedu Rusije i uništenje Ukrajine te slavljenje “nezavisnosti” samoproglšenih narodnih republika Donjeck i Lugansk⁴² također su se mogli vidjeti na društvenim mrežama u regiji jugoistočne Evrope, zajedno s negiranjem optužbi da ruska vojska napada civilne mete.⁴³ Dio te podrške preselio se u stvarni svijet, uglavnom u Srbiji i Republici Srpskoj, u vidu proruskih skupova, grafita, pa čak i prodaje odjeće sa slovom “Z”.⁴⁴

³⁹ “*Komentar Ambasade Ruske Federacije*”, Ambasada Rusije u Bosni i Hercegovini, 25. februar 2022. Petar Vidov, “*Ruski napad na Ukrajinu je invazija, a ne “oslobađanje od fašizma”*”, Faktograf, 24. februar 2022.

⁴⁰ “*Putin urges Ukrainians to surrender as Russian soldiers attack*”, CNBC NewsYouTube Video, 25. februar 2022.

⁴¹ Nataša Jovanović, “*Zelenski u Kijevu koristi Alijinu strategiju*”, Sputnik, 28. februar 2022; “*Kako je Zapad podelio braću u Ukrajini*”, Sputnik, 1. mart, 2022.

⁴² Facebook objave, arhivirane ovdje: [1](#), [2](#), [3](#), [4](#), [5](#), [6](#).

⁴³ Ivor Fuka, “*Žrtve granatiranja rodilišta u Mariupolju lažno proglašavaju plaćenim glumicama*”, Faktograf, 14. mart 2022; Goran Delić, “*Bombardovanje bolnice u Mariupolju nije lažirano, niti je povrijeđena trudnica našminkana glumica*”, Raskrinkavanje.me, 15. mart 2022.

⁴⁴ “*Skup podrške Rusiji u Beogradu*”, Radio Slobodna Evropa, 4. mart 2022; “*U Banjoj Luci održan skup podrške Rusiji, među stotinjak okupljenih i Petar Đokić*”, Klix, 12. mart 2022; “*Navijači u Istočnom Sarajevu bakljadom uputili podršku Rusiji*”, Detektor, 22. april 2022; “*Novi Sad išaran slovom 'Z' uoči festivala Exit: Od svog osnutka pozivamo na mir i naravno da se protivimo ovom činu*”; TPortal, 6. juli 2022, “*U Bijelom Brdu osvanuli zloglasni natpisi "Z"*”; SiB, 19. april 2022; “*Ruski simbol 'Z' na sve strane u Severnoj Mitrovici*” Radio Slobodna Evropa, 7. april 2022, vidjeti Facebook objavu arhiviranu ovdje: [1](#).

Uzimajući u obzir snagu i brojnost ruske vojske te naoružanje kojim raspolaže, mnogi su isprva vjerovali da će Ukrajina biti poražena za nekoliko dana.⁴⁵ U tom periodu su se širile netačne tvrdnje da Rusija ne gađa civilne, već samo vojne ciljeve, koristeći precizno oružje.⁴⁶ Rusiji su pripisivani vojni uspjesi koji se nisu dogodili, a potezi njene vojske - mnogi u suprotnosti sa Ženevskom konvencijom - predstavljeni su kao "genijalni".⁴⁷

Istovremeno se tvrdilo da se ukrajinski vojnici masovno predaju⁴⁸ i oduševljeno prelaze na stranu ruskih "oslobodilaca".⁴⁹ Takve priče postupno su nestale iz ovog narativa nakon što je postalo nemoguće poricati realnost i istrajnost ukrajinskog otpora, to jest činjenicu da država neće biti pokorena "munjevitim ratom".

Kada su se počeli gomilati dokazi da Rusija gađa civilne mete, počele su se širiti i tvrdnje da zapadni mediji lažiraju ili insceniraju izvještaje o zločinima.⁵⁰ Ubrzo je uslijedilo i novo promovisanje decenijama starih "zavjeroloških" narativa o ratovima 90-ih u regiji, koji su bili izgrađeni na sličnim premisama.

⁴⁵ Wynne Davis, "*Ukraine appears to have stalled Russia's advance. Here's what that could mean*", NPR, 18. mart 2022.

⁴⁶ Katarina Škaro, "*Rusija tvrdi da ne gađa civilne ciljeve, a na društvenim mrežama šire se snimke granatiranih stambenih zgrada*", Telegram, 24. februar 2022.

⁴⁷ Marija Ćosić, "*Rusi nisu podigli zastavu na Skupštini u Kijevu, niti su osvojili glavni grad*", Raskrinkavanje, 25. februar 2022; Marija Vučić, "*Genijalni ulazak Rusa u Kijev je kršenje Ženevske konvencije*", Raskrinkavanje.rs, 25. februar 2022.

⁴⁸ "*Ukrajinci se predali, digli belu zastavu! vojnici položili oružje i prešli na stranu Rusije! (video)*", Republika, 24. februar 2022; "*Udarno: Ukrajinska vojska masovno napušta svoje položaje i ostavlja oružje - Rusi zauzimaju gradove i podižu ruske zastave*", Webtribune, 24. februar 2022.

⁴⁹ Amar Karađuz, "*Viralni video ne prikazuje ukrajinske vojnike koji plešu sa svojim ruskim napadačima*", Raskrinkavanje, 4. mart 2022.

⁵⁰ "*Russian attacks on civilian targets in Ukraine could be a war crime: UN rights office*", Ujedinjene nacije, 11. mart 2022; Mladen Lakić, "*CNN nije objavio da je isti novinar poginuo i u Kabulu i u Ukrajini*", Raskrinkavanje, 3. mart 2022; Darwin Murić, "*Ratna propaganda: Birmingham završio u Ukrajini*", Raskrinkavanje.me, 2. mart 2022.

Sputnik Srbija je, tako, povukao eksplicitne paralele između Kijeva i opkoljenog Sarajeva, optužujući i jedne i druge za “lažiranje masakra” uz pomoć BBC-a i CNN-a.⁵¹ Ista taktika primijenjena je i kako bi se negirali izvještaji o masakru u Buči, bombardovanju porodilišta i drugim ratnim zločinima počinjenim u Ukrajini, za koje proruski mediji tvrde da su “lažirani” poput masakra na tržnici Markale, zločina u selu Račak na Kosovu, pa čak i genocida u Srebrenici.⁵² Slično tome, ukrajinskoj strani su pripisivani dokumentovani zločini koje je nad ukrajinskim civilima počinila ruska vojska.⁵³

Narativ o ukrajinskom lažiranju zločina i civilnih žrtava ostao je vrlo prisutan, a tvrdnje da su civilne žrtve bile “glumci” često su se pojačavale nakon ruskih zračnih i raketnih napada na ukrajinske gradove.⁵⁴ Nakon ukrajinske kontraofanzive, uslijedile su neutemeljene optužbe o zločinima koje su ukrajinski vojnici navodno počinili nad civilnim stanovništvom u regijama koje su ponovno zauzeli.⁵⁵

⁵¹ Nataša Jovanović, “*Zelenski u Kijevu koristi Alijinu strategiju*”, Sputnik, 28. februar 2022.

⁵² “*Genocid u Buči – jeftina replika Markala i Račka: Medijska satanizacija Rusa ne jenjava!*”, IN4S, 19. februar 2022; Pirko Turpeinen - Sari, “*Srebrenica, Račak i Buča, isto lice zapadne propagande: Finska profesorka razotkriva laži američko - nacističke dijasporu*”, Novosti.rs, 4. april 2022; Sandra Čerin, “*Osuda Rusije po svaku cenu: Navodni masakr civila u Buči - samo početak perfidne igre Zapada*”, Sputnik, 4. april 2022; Dalio Sijah, “*Genocid u Srebrenici nije bio “produkcija”*”, Istinomjer, 4. april 2022.

⁵³ Marija Ćosić, “*Humanitarni koridori u Mariupolju: Dezinformacije o naporima za evakuaciju civilnog stanovništva*”, Raskrinkavanje, 14. mart 2022.

⁵⁴ Nerma Šehović, “*Laž formirana na osnovu ničega: Ne povrijeđeni ukrajinski civili nisu “glumci”*”, Raskrinkavanje, 20. oktobar, 2022; Marija Manojlović, Emir Zulejhić, “*Fotografije iz 2016. pogrešno predstavljene kao “lažiranje” ukrajinskih žrtava*”, Raskrinkavanje, 9. januar, 2023.

⁵⁵ Amar Karađuz, “*Slika ukrajinskih vojnika koji siluju ženu “ukradena” iz pornografskog filma*”, Raskrinkavanje, 12. oktobar 2022; Marko Vukalović, “*Neistine o namještanju sagovornika: Ko je davao izjave u Hersonu?*”, Raskrinkavanje.me, 5. decembar 2022.

“Whataboutism”: Relativizacija agresije kao posljednje pribježište

Antizapadni sentiment, usmjeren posebno na medije sa sjedištem u SAD i EU, korišten je ne samo da se izvještaji o ratnim zločinima prikažu kao “namješteni”, već i da se skrene pažnja s ruskog djelovanja u Ukrajini. Priče o “fake news medijima” i “licemjernom Zapadu” bile su jasno usmjerene na to da “spinuju” stvarne događaje – agresiju jedne države na drugu – i umjesto osude Rusije nametnu kao temu navodnu odgovornost drugih aktera.⁵⁶

Trijumfalistički diskurs bio je gotovo isključivo prisutan u desničarskim/nacionalističkim izvorima, dok su se “whataboutism”⁵⁷ i tvrdnje o zapadnom licemjerju jednako susretale na oba kraja političkog spektra, često u isto vrijeme.⁵⁸ Kada su u pitanju lijevo orijentirani medijski ili izvori na društvenim mrežama, on se često pojavljivao u vidu poziva na pacifizam,⁵⁹ dok se kritika ruske invazije povremeno doživljavala kao “militantno zauzimanje strane”.⁶⁰

Jedna od najčešćih taktika ovog “whataboutisma”⁶¹ bile su tvrdnje o dvostrukim standardima medija u izvještavanju iz ratom zahvaćenih područja. Tvrdnje da zapadni mediji zatrpavaju svoju publiku izvještajima o ratu u Ukrajini, dok navodno ignoriraju druge ratove koji su se dogodili ili još uvijek traju, išle su ruku pod ruku s dezinformacijama o tome da isti ti mediji “lažiraju ratne zločine”. No, u ovom slučaju se više radilo o propagandi sa vrlo specifičnim izvorima, nego o dezinformacijskom narativu u užem smislu.

Još jedan ugao korišten za napad na zapadne medije i skretanje pažnje sa stvarnog napada na Ukrajinu bile su tvrdnje o islamofobiji kao razlogu što “na sav glas izvještaju” o Ukrajini dok navodno ignoriraju patnje ratom razorenih zemalja na Bliskom istoku.

⁵⁶ Velibor Mandić, “*Agresija na Ukrajinu i plimni “whataboutism”*”, Faktograf, 12. mart 2022.

⁵⁷ “Whataboutism” je vrsta *ad hominem* logičke greške, u kojoj se skreće pažnja sa sopstvenih negativnih svojstava tako što se ističu negativna svojstva onoga ko je na njih ukazao.

⁵⁸ Primjerice, karikatura “Ujka Sama” koji osuđuje agresiju na Ukrajinu, dok istovremeno gura pod tepihlobanje koje simbolizuju Somaliju, Siriju, Irak i Libiju, objavljena je na nacionalistički usmjerenim stranicama, ali i na antiratno orijentisanim portalima. Facebook objave i arhivirani postovi dostupni su na ovim linkovima: [1](#), [2](#), [3](#), [4](#).

⁵⁹ Propagandna kampanja uz hashtag “Osudite ratove posvuda” stigla je do korisnika/ca društvenih mreža u više zemalja, uključujući regiju (1). Potekla je od MintPress Newsa, medija koji otvoreno podržava Rusiju, Iran i druge autoritarne režime, a koji često objavljuje dezinformacije i propagandu. (Vidi: *Mint Press News*, Media Bias / Fact Check, 20. decembar 2022.)

⁶⁰ “*Interview: Slavoj Žižek: ‘Denazification Should Begin At Home, In Russia’*”, Radio Free Europe, 2. januar 2023.

⁶¹ Definicija, *Merriam-Webster Dictionary*.

Nekoliko viralnih objava na Facebooku, objavljenih samo nekoliko dana nakon početka invazije, prikazivalo je, tako, ratne snimke iz Sirije ili Jordana uz opis da “ovo nismo gledali na televiziji, jer su u Siriji muslimani ginuli”.⁶² Još jedan video koji je stekao ogromnu popularnost u regiji i svijetu, prikazuje čovjeka koji prstom pokazuje znak za šutnju dok pokazuje na scene iz ratova na Bliskom Istoku, da bi napravio gestu koja simbolizira govor tek kada se na “ekranu” pojavi scena iz Ukrajine. Video je objavljen na Facebook nalogu 11.3.2022, uz opis “Licemjerstvo i dupli standardi svijeta objašnjeni u nekoliko sekundi“. Video je za samo nekoliko dana podijeljen više od 673.000 puta, a pregledan je nekoliko miliona puta samo na ovom profilu.⁶³

Neki od događaja u ukrajinskom ratu iskorišteni su i za oživljavanje motiva “zapadnog licemjerja” vezano za ratove u zemljama bivše Jugoslavije devedesetih godina prošlog vijeka. Sputnik je, tako, uporedio secesiju tzv. LNR i DNR s proglašenjem nezavisnosti Slovenije i Hrvatske 1991. godine, osuđujući zapadne zemlje što podržavaju jedno, ali ne i drugo.⁶⁴ Implicitne ili eksplicitne usporedbe invazije na Ukrajinu s bombardovanjem Savezne Republike Jugoslavije (SRJ) 1999. godine, to jest sa NATO operacijom “Allied Force”⁶⁵ koja je i u Putinovom govoru u februaru spomenuta kao primjer “zapadnog licemjerja“, bile su među najčešćim propagandnim motivima, naročito u prvim danima rata. Neke stare dezinformacije – primjerice, tvrdnja da je operacija zračnih napada na SRJ nosila naziv “Milosrdni anđeo” – počele su se ponovo dijeliti na društvenim mrežama, kako bi se relativizirala ruska agresija pričom o licemjernom Zapadu.⁶⁶ NATO bombardovanje je također iskorišteno kako bi se agresija Rusije na suverenu državu dodatno relativizovala jer je, kako se navodilo, isto uradio i NATO 1999. godine.⁶⁷

⁶² Facebook objave i arhivirani postovi su dostupni na sljedećim linkovima: [1](#), [2](#), [3](#), [4](#), [5](#); [6](#), [7](#), [8](#), [9](#), [10](#).

⁶³ U vrijeme pisanja ove analize, originalna objava više nije bila dostupna (1), ali neki slični postovi još uvijek su online (1). TikTok nalog na kojem je izvorno objavljen ovaj video također više nije dostupan, ali je sadržaj još uvijek online kroz brojne “duete” napravljene s originalnim videom (1, 2, 3, 4, 5).

⁶⁴ Nataša Jovanović, “*Da se za trenutak vratimo na 1990: Kako to da se Ukrajina razbija, a Jugoslavija se - raspala?*“, Sputnik, 25. februar 2022.

⁶⁵ “*The NATO Bombing Of Yugoslavia*“, Radio Free Europe, 24. mart 2019.

⁶⁶ Dane Čanković, “*Republika Srpska snažno uz Rusiju: skup podrške bratskoj Rusiji*“, Blog Između sna i jave, 13. mart 2022; “*(VIDEO) Podrška prijateljskoj Srbiji! Ministarstvo inostranih poslova Rusije na zvaničnom Tviter kanalu podsetilo na 23 godine od NATO agresije*“, Srbija Danas, 24. mart 2022.

⁶⁷ Facebook posts archived here: [1](#), [2](#), [3](#), [4](#)

ZAKLJUČAK

Narativi izgrađeni na dezinformacijama koji su dominirali javnom sferom u BiH i regiji 2022. godine uglavnom su se odnosili na invaziju na Ukrajinu i, u velikoj većini slučajeva, ponavljali teme i premise ruske državne propagande. Različita istraživanja, kao i ova analiza, pokazuju da se ovi narativi kontinuirano, svjesno i učestalo plasiraju iz različitih tipova izvora, koji uključuju i neke od javnih emitera u regiji, ponajviše u Srbiji i Republici Srpskoj, što je u skladu sa manje ili više eksplicitnom političkom podrškom Rusiji koja je tamo prisutna.

